

Chapter: Ps2

Q.1 Extra Question (Not to use)

0

1 निवडणूक आचारसंहिता म्हणजे काय हे स्पष्ट करा.

- Ans** i. भारतातील निवडणूक जास्तीत जास्त खुल्या व न्याय्य वातावरणात होण्यासाठी निवडणूक आयोगाने स्वतंत्रपणे ज्या उपाययोजना राबवल्या आहेत, त्यात आचारसंहितेचा समावेश होतो.
ii. निवडणूक आयोगाने आपले सर्व अधिकार वापरून निवडणुकीतील गैरप्रकारांना आळा घालण्याचा प्रयत्न केला आहे.
iii. निवडणुकापूर्वी काही काळ व निवडणुकीच्या दरम्यान सरकार, राजकीय पक्ष व मतदारांनी निवडणुकीसंबंधी कोणत्या नियमांचे पालन करावे ते आचारसंहितेत स्पष्ट केलेले असते.
iv. या नियमांचा शासनालाही भंग करता येत नाही.
v. गेल्या काही निवडणुकांमध्ये आचारसंहितेच्या संदर्भातील कारवायांमुळे सामान्य मतदार आश्चर्य झाल्याचे दिसते.

Q.2 दिलेल्या पर्यायांपैकी योग्य पर्याय लिहा.(PS)

3

1 निवडणूक आयुक्तांची नेमणूक करतात.
अ. राष्ट्रपती ब. प्रधानमंत्री क. लोकसभा सभापती ड. उपराष्ट्रपती

Ans निवडणूक आयुक्तांची नेमणूक **राष्ट्रपती** करतात.

2 मतदारसंघ निर्माण करण्याचे काम निवडणूक आयोगाची समिती करते.
अ. निवड ब. परिसीमन क. मतदान ड. वेळापत्रक

Ans मतदारसंघ निर्माण करण्याचे काम निवडणूक आयोगाची **परिसीमन** समिती करते.

3 स्वतंत्र भारतातील पहिले मुख्य निवडणूक आयुक्त म्हणून यांची नेमणूक झाली.
अ. डॉ.राजेंद्रप्रसाद ब. टी.एन.शेषन क. सुकुमार सेन ड. नीला सत्यनारायण

Ans स्वतंत्र भारतातील पहिले मुख्य निवडणूक आयुक्त म्हणून **सुकुमार सेन** यांची नेमणूक झाली.

Q.3 पुढील विधाने चूक की बरोबर ते सकारण स्पष्ट करा.(PS)

6

1 विशिष्ट प्रसंगी निवडणूक आयोग एखाद्या मतदारसंघात पुन्हा निवडणुका घेतात?

Ans **बरोबर** - निवडणुकीसंबंधी काही वाद निर्माण झाल्यास ते सोडवण्याची जबाबदारी निवडणूक आयोगावर असते. त्यानुसार विशिष्ट प्रसंगी एखाद्या मतदारसंघात पुन्हा निवडणूक घेणे हे निवडणूक आयोगाचे काम आहे.

2 निवडणूक आयोग निवडणूकीदरम्यान आचारसंहिता लागू करते.

Ans i. **बरोबर** - भारतात निवडणूक आयोग निवडणूक घेतात.
ii. भारतातील निवडणुका जास्तीत जास्त खुल्या व न्याय्य वातावरणात होण्यासाठी निवडणूक आयोगाने आचारसंहितेचा स्वीकार केला आहे.

3 एखाद्या घटकराज्यात केव्हा आणि किती टप्प्यात निवडणुका घ्यायच्या हे राज्य सरकार ठरवते.

Ans **चूक** - निवडणूक आयोग एखाद्या घटकराज्यात केव्हा आणि किती टप्प्यात निवडणूक घ्यायच्या हे ठरवते.

Q.4 पुढील संकल्पना स्पष्ट करा / टिपा लिहा.(PS)

4

1 मतपेटी ते इव्हीएम मशीनपर्यंतचा प्रवास लिहा.

- Ans** i. स्वतंत्र भारतातील पहिली निवडणूक १९५१-५२ मध्ये पार पडली
ii. सुरुवातीच्या अनेक निवडणुकांमध्ये मतपेट्यांचा वापर केला जात असे.
iii. १९९० च्या दशकापासून मात्र इलेक्ट्रॉनिक वोटिंग मशीन (EVM Machine) वापरण्यात येऊ लागले.
iv. इव्हीएम मशीनवर दर्शवलेल्या उमेदवारांपैकी कोणालाही मत द्यायचे नसेल तर वरील पैकी कोणी नही (None of the above – NOTA) हा पर्याय देता येणे मतदारांना शक्य झाले.
v. दिव्यांग व्यक्तींनाही मतदान करणे सोपे जाऊ लागले.
vi. पर्यावरणाच्या रक्षणेला मदत झाली, विशेषतः वृक्षतोडीला प्रतिबंध झाला.

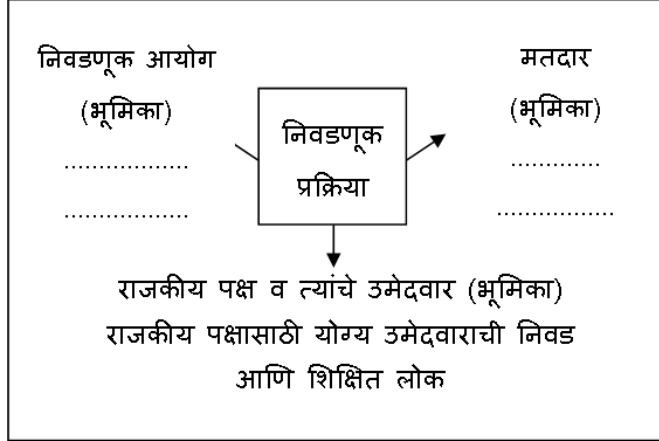
vii. तसेच निवडणुकांचे निकाल लवकर लागू लागले.

2 मतदारसंघाची पुनर्रचना.

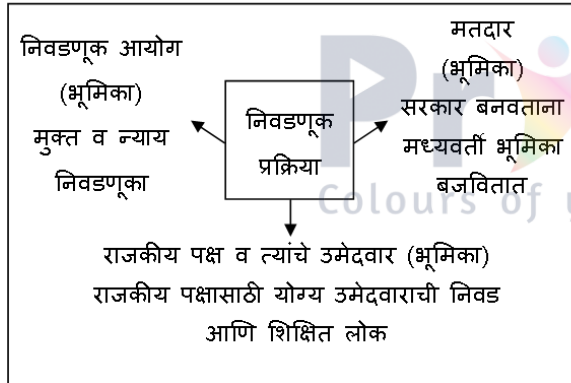
- Ans** i. भारतीय निवडणूक आयोगाने लोकसभा आणि विधानसभेसाठी मतदार संघ स्थापन केले.
ii. निवडणूक आयोगाने पहिल्या निवडणुकीपूर्वी मतदारसंघांवर निर्णय घेतला होता.
iii. जसजशी वर्षे गेली तसतसे लोक गावातून शहरांकडे व्यवसाय आणि इतर कामांसाठी स्थलांतर करू लागले.
iv. यामुळे लोकसंख्याशास्त्र मोठ्या प्रमाणात बदलले.
v. काही मतदारसंघांमधील मतदारांची संख्या कमी झाली तर काहींमध्ये ती मोठ्या प्रमाणात वाढली.
vi. त्या मतदारसंघातील लोकसंख्येच्या तुलनेत वाटप झालेल्या जागांचे प्रमाण यामुळे विस्कळीत झाले.
vii. त्यामुळे मतदार संघ समायोजित करण्याची गरज निर्माण झाली.
viii. मतदारसंघांच्या पुनर्रचनेचे किंवा पुनर्रचनेचे काम निवडणूक आयोगाचा सीमांकन आयोग करते.

Q.5 दिलेल्या सूचनेनुसार कृती करा.(PS)

1

Ans

Q.6 पुढील प्रश्नांची थोडक्यात उत्तरे लिहा.(PS)

1 निवडणूक आयोगाची कार्ये स्पष्ट करा.

Ans निवडणूक आयोगाची कार्ये पुढीलप्रमाणे आहेत:

मतदारयाद्या तयार करणे :

- i. अ. मतदार याद्या तयार करणे, त्या अद्ययावत करणे, नव्या मतदारांचा समावेश करणे इत्यादी कामे निवडणूक आयोग करते.
ब. मतदारांना ओळखपत्र देण्याचा अधिकार निवडणूक आयोगाला आहे.

ii. निवडणुकांचे वेळापत्रक व संपूर्ण कार्यक्रम ठरवणे :

निवडणूक आयोग कोणत्या राज्यात केव्हा व किती किती टप्प्यांत निवडणूक घ्यायच्या हे ठरवते.

iii. उमेदवारांच्या अर्जाची छाननी :

निवडणूक आयोग उमेदवारांच्या अर्जाची काटेकोर छाननी करते व पात्र उमेदवारांना निवडणूक लढवण्यास परवानगी देते.

iv. राजकीय पक्षांना मान्यता देणे :

अ. एखाद्या पक्षाची मान्यता रद्द करण्याचा अधिकार निवडणूक आयोगाला असतो.

ब. निवडणूक आयोग राजकीय पक्षांना निवडणूक चिन्ह देते.

v. निवडणुकीसंबंधी वाद सोडवणे :

अ. निवडणुकीसंबंधी काही वाद निर्माण झाल्यास ते सोडवण्याची जबाबदारी निवडणूक आयोगावर असते.

ब. उमेदवाराची अपात्रता घोषित करणे अथवा एखाद्या मतदारसंघात पुन्हा निवडणूक घेणे ही कामे निवडणूक आयोगाची आहेत.

2 निवडणूक आयुक्त पदाविषयी अधिक माहिती लिहा.

Ans i. भारतीय संविधानाच्या कलम ३२४ ने निवडणूक आयोग या संघात स्वायत्त यंत्रणेची निर्मिती केली असून त्यात एक मुख्य निवडणूक

- आयुक्त व अन्य दोन निवडणूक आयुक्त असतात.
- ii. निवडणूक आयुक्तांची नेमणूक राष्ट्रपती करतात.
 - iii. स्वतंत्र भारतातील पहिले मुख्य निवडणूक आयुक्त सुकुमार सेन हे होते.
 - iv. निवडणूक आयोगाचे स्वातंत्र जपले जावे म्हणून मुख्य निवडणूक आयुक्तांना सहजासहजी अथवा एखाद्या राजकीय कारणावरून पदभ्रष्ट केले जात नाही.

